

Цивільне право і цивільний процес

УДК 347.78.01

Абласв Бекір Абкерімович

*магістр права Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Ablaiev Bekir

*Master of Law of the Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Науковий керівник:

Кодинець Анатолій Олександрович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права*

*Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРИМУС ДО СПІВАВТОРСТВА

FORCE TO CO-AUTHORSHIP

***Анотація.** В межах даної статті розглянуто актуальні питання теоретичної і практичної складової примусу до співавторства. Досліджені наукові праці вчених у відповідній сфері, виявлені і проаналізовані основоположні ознаки примусу до співавторства, його місця в загальній правовій конструкції співавторства у сфері авторського права. Окрему увагу приділено питанню умов притягнення до юридичної відповідальності за здійснення дій, які за своїми ознаками можна вважати примусом до співавторства. В даній роботі автор порівнює нормативно-правове підґрунтя чинного національного законодавства і законодавство сусідніх держав щодо санкційної політики по відношенню до осіб, які здійснюють відповідний примус до співавторства. Беручи до уваги важливість*

комплексного дослідження обраної тематики, в статті проаналізований зв'язок між примусом до співавторства, плагіатом і обмеженням творчої діяльності особи. Автор, звертаючись до практичної складової проблематики, зазначає про важливість виокремлення дій, які можуть підпадати під дії фізичного або морально-психологічного впливу на особу з метою примусу до співавторства. Важливою складовою наукової статті є посилання на норми діючого законодавства, апелювання основоположними правами та законними інтересам людини і громадянина (зокрема, правом громадянина на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захисту інтелектуальної власності тощо).

В науковій статті виокремлені правові конструкції договорів щодо розпорядження майновими права у сфері інтелектуальної власності, розглянуті питання, які регулюють особисті немайнові і майнові права суб'єктів авторського права. Автор, аналізуючи теоретичну, нормативну і практичну складову обраної тематики, робить висновок про важливість модернізації чинного законодавства України шляхом комплексного дослідження цього питання на науковому і законодавчому рівні.

Ключові слова: примус до співавторства, плагіат, авторство, обмеження творчої діяльності, інтелектуальна власність.

Анотація. В рамках данної статті рассмотрены актуальные вопросы теоретической и практической составляющей принуждения к соавторству. Исследованы научные труды ученых в соответствующей сфере, выявлены и проанализированы основополагающие признаки принуждения к соавторству, его места в общей правовой конструкции соавторства в сфере авторского права. Отдельное внимание уделено вопросу условий привлечения к юридической ответственности за совершение действий, которые по своим признакам можно считать принуждением к соавторству. В данной работе автор сравнивает

нормативно-правовую основу действующего национального законодательства и законодательство соседних государств относительно санкционной политики в отношении лиц, осуществляющих соответствующее принуждение к соавторству. Учитывая важность комплексного исследования выбранной тематики, в статье проанализирована связь между принуждением к соавторству, плагиатом и ограничением творческой деятельности лица. Автор, обращаясь к практической составляющей проблематики, отмечает важность выделения действий, которые могут подпадать под действия физического или морально-психологического воздействия на личность с целью принуждения к соавторству. Важной составляющей научной статьи является ссылка на нормы действующего законодательства, апеллирование основополагающими правами и законными интересами человека и гражданина (в частности, права гражданина на свободу литературного, художественного, научного и технического творчества, защиты интеллектуальной собственности).

В научной статье выделены правовые конструкции договоров о распоряжении имущественными правами в сфере интеллектуальной собственности, рассмотрены вопросы, регулирующие личные неимущественные и имущественные права субъектов авторского права. Автор, анализируя теоретическую, нормативную и практическую составляющую избранной тематики, делает вывод о важности модернизации действующего законодательства Украины путем комплексного исследования этого вопроса на научном и законодательном уровне.

Ключевые слова: *принуждение к соавторству, плагиат, авторство, ограничение творческой деятельности, интеллектуальная собственность.*

Summary. *Within the framework of this article, topical issues of the theoretical and practical component of coercion to co-authorship are considered. The scientific works of scientists in the relevant field have been studied, the fundamental signs of coercion to co-authorship, its place in the general legal structure of co-authorship in the field of copyright have been identified and analyzed. Special attention is paid to the issue of the conditions for bringing to legal responsibility for the commission of actions that, by their characteristics, can be considered coercion to co-authorship. In this paper, the author compares the regulatory framework of the current national legislation and the legislation of neighboring states regarding the sanctions policy against persons exercising appropriate coercion to co-authorship. Given the importance of a comprehensive study of the chosen topic, the article analyzes the relationship between coercion to co-authorship, plagiarism and restriction of the creative activity of a person. The author, referring to the practical component of the problem, notes the importance of highlighting actions that may fall under the influence of physical or moral-psychological influence on a person in order to coerce co-authorship. An important component of the scientific article is a reference to the norms of the current legislation, an appeal to the fundamental rights and legitimate interests of a person and a citizen (in particular, the citizen's right to freedom of literary, artistic, scientific and technical creativity, protection of intellectual property).*

The scientific article highlights the legal structures of agreements on the disposal of property rights in the field of intellectual property, considers issues governing the personal non-property and property rights of copyright subjects. The author, analyzing the theoretical, normative and practical component of the chosen subject, came to the conclusion about the importance of modernizing the current legislation of Ukraine through a comprehensive study of this issue at the scientific and legislative level.

Key words: *coercion to co-authorship, plagiarism, authorship, restriction of creative activity, intellectual property.*

Постановка проблеми. Хоча питанню авторського права та інституту співавторства приділена велика увага як науковців, так і законодавця, на практиці виникають дискусійні питання щодо захисту порушених прав та інтересів у сфері авторського права, які стосуються привласненню авторства або примусу до співавторства. Окреме питання виникає щодо співвідношення цих двох вищенаведених понять. Якщо привласнення авторства розглядається як порушення авторського права – плагіат, то таке явище як примус до співавторства досі не знайшло свого гідного місця як в нормах спеціальних нормативно-правових актів, які регулюють особисті немайнові і майнові відносини суб'єктів авторського права, так і в нормах, які передбачають юридичну відповідальність за скоєні дії. Практична складова цієї проблематики обумовлена бажанням правників пошуку юридичних механізмів, які б надали повноцінний правовий інструментарій, який може використовувати автор оригінального твору задля успішного захисту своїх законних прав та інтересів. Виявлення проблеми правового визначення ознак примусу до співавторства стане в нагоді задля реалізації превентивних заходів щодо запобігання порушенню авторського права – присвоєння шляхом впливу чужого імені оригінальному твору, а належна правова дискусія в наукових колах щодо даної проблематики призведе до майбутніх законодавчих ініціатив у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню співавторства присвячені роботи науковців О. С. Яворської [10], О. Л. Ізбаш [5] та ін. В працях вітчизняних науковців надана юридична характеристика співавторству, аналізу нормативно-правових актів, які регулюють відносини між співавторами оригінального твору тощо. В роботах Г. О. Ульянової [9], С. М. Стременовського [8], О. М. Сичивиці [7] деталізовані наукові міркування щодо ознак примусу до співавторства як одного з проявів порушення авторського права. Незважаючи на дослідження, які були проведені з даного питання вченими, юридична конструкція такого

явища як примус до співавторства ще не досліджена у повній мірі, що у свою чергу обумовлює актуальність обраної теми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціллю даної наукової роботи є аналіз теоретичних та законодавчих джерел, які прямо чи опосередковано надають юридичну характеристику такому правовому явищу як примус до співавторства, виокремлення ознак цього явища і пропозиції щодо унормування дискусійних питань, які виникають при врегулюванні особистих немайнових і майнових прав авторів.

Виклад основного матеріалу. Об'єкти авторського права нерозривно пов'язані з її автором (творцем), який завдяки своїй творчій співпраці створює твір. Разом з тим, твори науки, літератури і мистецтва можуть бути результатом творчої праці як однієї фізичної особи, так і декількох осіб – співавторів, які беруть участь у творчому процесі створення відповідного об'єкта авторського права. Основні законодавчі норми, які регулюють відносини співавторства закріплені як в Цивільному кодексі України – головному кодифікованому акті цивільного законодавства, так і в профільному нормативно-правовому акті – Законі України «Про авторське право і суміжні права».

Згідно статті 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» співавторами є особи, спільною творчою працею яких створено твір. Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить всім співавторам незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення. Відносини між співавторами визначаються угодою, укладеною між ними. Право опублікування та іншого використання твору в цілому належить всім співавторам. Законодавець зазначив, що якщо твір, створений у співавторстві, утворює одне нерозривне ціле, то жоден із співавторів не може без достатніх підстав відмовити іншим у дозволі на опублікування, інше використання або зміну твору [2].

В наукових колах до актуальних проблем співавторства відносять псевдоавторство, «науковий паразитизм» тощо. Розглядаючи питання авторства і співавторства вчений О. М. Сичивиця вказує на те, що важливість прав, можливостей і переваг, пов'язаних з авторством, робить його вельми привабливим. Таким чином це інколи призводить до безпідставних претензій інших осіб на авторство, або й до спроб узурпувати чи привласнити об'єкт авторського права. Вчений переконаний, що враховуючи стрімкий розвиток науки, жваве зростання досліджень в науковій сфері, особливо гострою й важливою в даний час є проблема не стільки авторства, скільки співавторства і механізмів його реалізації [7, с. 50].

Останнім часом кількість робіт, зроблених у співавторстві, активно збільшується, що у свою чергу викриває окрім, безумовно, позитивних аспектів, деякі негативні наслідки. Якщо в «скарбничку» позитивних результатів створення об'єкта авторського права у співавторстві можна віднести підвищення творчого потенціалу роботи над твором, зростання якості створюваного продукту, то негативні наслідки співавторства досить часто характеризуються недобросовісною поведінкою окремих осіб під час створення об'єкта авторського права. Так, ідея долучитися до авторського колективу особи, яка не планує жодним чином вносити творчий внесок у спільну роботу, не використовує особисті ані творчі, ані інтелектуальні здібності, але за результатами стає повноправним правоволодільцем об'єкта авторського права, є привабливою для багатьох недобросовісних осіб.

Презюмуючи добровільну згоду авторів на майбутню співпрацю у створенні об'єкта авторського права, слід зупинитися на питанні співавторства у примусовому порядку, оскільки останнє ще не в повній мірі досліджено у науковій і регламентоване у законодавчій площині.

У випадку примусу до співавторства – фактично порушується основоположне право на свободу літературної, художньої, наукової і

технічної творчості і захист інтелектуальної власності. Відповідно до статті 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [1].

Звертаючись до профільного законодавства, потрібно зазначити, що в статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» законодавець закріпив перелік підстав порушення авторського і (або) суміжних прав, до яких належить, серед іншого, плагіат - оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [2].

Хоча в вищенаведеному нормативно-правовому акті поняття «плагіат» зустрічається лише один раз і законодавець надав визначення цьому явищу, в науковій доктрині питанню визначення поняття «плагіат» приділена велика увага вчених та юристів-практиків, а до дій, які визнаються плагіатом та, як наслідок, є підставою порушення авторських прав, належать не лише привласнення авторства, але й примус до співавторства.

Як зазначає науковець Т.Г. Лепіна, наслідки вчинення плагіату авторського твору мають меншу суспільну небезпеку, аніж наслідки примусу до співавторства, оскільки під час останнього автор може бути схильний обмеженню свободи волі і здоров'я. На думку вченої якщо розглядати інтелектуальну власність як приватний інтерес, кримінальне законодавство може і має гарантувати невідворотну відповідальність за здійснення посягань на свободу волі автора, за які в силу їх кримінального

характеру не може застосовуватися способи захисту цивільно-правового характеру [6, с. 24].

Вчена Г.О. Ульянова у своїй науковій праці робить висновок, що примус до співавторства, а також примус до відмови від співавторства потрібно розглядати як різновид форм плагіату, яке має суспільно небезпечний характер у зв'язку з здійснення фізичного або морально-психологічного впливу на автора.

Складним є питання доведення факту примусу до співавторства, оскільки процес доказування відрізняється від іншої форми плагіату - привласнення авторства. Так, при привласненні авторства на певний твір в процесі доказування може призначатися експертиза, яка встановить факт порушення авторського права шляхом порівняння оригінального тексту автора і твору, щодо якого виникло питання про плагіат. У випадку доведення факту примусу до співавторства немає об'єктів для порівняння, адже питання стосується в доведенні наявності або відсутності дій особи фізичного або морально-психологічного характеру з метою привласнення об'єкта авторського права, який ще не створений.

Вчена Г.О. Ульянова виділяє також і інший прояв форми примусу до співавторства, що полягає не у бажанні особи приєднатися до авторського колективу (чи одного автора) певного твору, а навпаки, здійснення тиску на певну особу задля її участі в написанні майбутньої роботи. У такому випадку, як зазначає науковець, відбувається лише порушення права на свободу творчої діяльності, яке не призводить до плагіату [9, с. 875].

Виходячи з реалій сьогодення, аналізуючи судову практику, стає зрозумілим, що питання застосування юридичної відповідальності за примус до співавторства є дискусійним. По-перше, кримінальної відповідальності за примус до співавторства (як в законодавстві Республіки Молдова, Республіки Білорусь) у вітчизняному законодавстві немає. Разом з тим, складність притягнення до юридичної відповідальності, зокрема,

цивільно-правової відповідальності у контексті порушення статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», полягає у правовій природі доказування здійснення дій фізичного або морально-психологічного характеру на автора з метою привласнення об'єкта інтелектуальної власності. Зокрема, виникає питання щодо потреби у такому разі, наприклад, доведення нанесення тілесних ушкоджень, що у свою чергу порушує питання щодо кримінальної відповідальності за скоєні діяння.

Тим не менш, як показує практика, в більшості випадків примус до співавторства характеризується пропозицією автору оригінального твору включити в список співавторів інших осіб (в першу чергу керівника по службі під загрозою в пониженні в посаді, урізанні нагороди або інших карних заходів).

Не є секретом, що більшість випадків, пов'язаних з примусом до співавторства, стосуються осіб, які знаходяться в нерівних умовах (наприклад, перебувають у трудових відносинах, в яких керівник змушує підлеглого до зазначення співавторства написаного твору). Організаційно-владний елемент відіграє важливу роль, хоча, як відомо, особа, яка не вносила творчий внесок у створенні твору, а здійснювала лише організаційну і (або) фінансову допомогу, не може визнаватися співавтором.

Цей примус може проявлятися в різних діях (або в бездіяльності в деяких випадках): застосування санкцій, зокрема, погрози з боку керівника у звільненні з займаної посади, зменшення заробітної плати особи тощо. Якщо будь-яка особа хоче мати певне відношення до об'єкта авторського права, раціональною пропозицією може бути укладення авторського договору на замовлення об'єкта авторського права або створення службового твору (у разі наявності трудових відносин між сторонами). У такому разі, відповідно до статті 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» розподіл майнових прав на службовий твір визначається

законом, якщо інше не передбачено договором між автором і роботодавцем [2].

Принцип свободи договору, як один з основоположних у цивільному праві, надає можливість особам вирішити у правочині питання належності майнових прав на відповідний об'єкт інтелектуальної власності.

Однак, слід наголосити, що проблематика визнання самого авторства, фактичне порушення особистих немайнових прав оригінального автора, не може бути вирішено через укладення договору на замовлення об'єкта інтелектуальної власності, що у свою чергу підтверджується і частиною 1 статті 430 Цивільного кодексу України - особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта [3].

Особа, яка здійснює примус до співавтора переслідує пряму ціль – визнати авторство над об'єктом авторського права за особою, яка фактично не брала участь у творчій діяльності.

Цікавим є те, що у зв'язку з реформою чинного законодавства (рекодифікацією Цивільного кодексу України тощо) Верховною Радою України вже прийнятий за основу Проект Закону про авторське право і суміжні права (№5552-1 від 09.06.2021 року) [4].

Разом з тим, у пропонованій редакції закону поняття «примус до співавторства» не використовується, тому на даному етапі дії, які можуть підпадати під відповідне явище нормативно не врегульовані.

Висновки. Узагальнюючи напрацювання вчених у цій сфері, аналізуючи діюче законодавство, можна констатувати, що таке негативне явище як примус до співавторства може визнаватися: 1) як одна з форм плагіату; 2) як факт порушення право особи на свободу творчої діяльності.

У разі, якщо автора змушують включити в авторський колектив особу, які не була здіяна у творчому процесі створення об'єкта авторського права, привласнення такої роботи може бути визнано плагіатом. Проте, якщо особу

в примусовому порядку, всупереч її волі, змушують брати участь у створенні об'єкта авторського права, такий примус до співавторства слід вважати порушенням права особи на свободу творчої діяльності. В обох випадках правозастосовна практика в контексті притягнення недобросовісних авторів до юридичної відповідальності, є не сформованою, а тому дане питання ще вимагає належного обговорення на науковому рівні та регламентації у законодавстві.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. № 141.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р.// Відомості Верховної Ради України. 1994. №13. Ст.64.
3. Цивільний Кодекс України: Офіційний текст [Текст] // Міністерство юстиції України. К.: Юрінком Інтер, 2004. 464 с. 7000 пр. ISBN 966-667-135-2
4. Проект Закону України про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72183
5. Ізбаш О.О. Правове регулювання співавторства / О.О. Ізбаш // Актуальні проблеми політики. 2014. №52. С. 343-352.
6. Лепіна Т.Г. Кримінально-правова охорона інтелектуальної власності: Дис... канд. юрид. наук. спеціальність: 12.00.08. Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право / Тетяна Геннадіївна Лепіна. Курськ, 2014. 235 с.
7. Сичивиця О.М. Авторство і псевдоавторство в науці. Стаття перша. Критерії авторства і проблеми співавторства / О.М. Сичивиця // Філософсько-світоглядні засади буття людини. 2006. №2. С. 47-56.

8. Стременовський С.М. Інститут співавторства: проблеми реалізації / С.М. Стременовський // Наукові записки. серія: право. 2020. С. 214-218.
9. Ульянова Г.О. Привласнення авторства і примусу до співавторства як порушення авторських прав / Г.О. Ульянова // Молодий вчений. 2015. №2 (17). С. 874-877.
10. Яворська О.С. Презумпція авторства та її застосування у судовій практиці / О.С. Яворська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2016. № 62. С. 99–106.

References

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 // Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. No. 141.
2. On copyright and related rights: Law of Ukraine dated December 23, 1993 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1994. No. 13. Article 64.
3. Civil Code of Ukraine: Official text [Text] // Ministry of Justice of Ukraine. К.: Yurinkom Inter, 2004. 464 p. 7000 Ave. ISBN 966-667-135-2
4. Draft Law of Ukraine on copyright and related rights [Electronic resource] // Verkhovna Rada of Ukraine. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72183
5. Izbash O.O. Legal regulation of co-authorship / O.O. Izbash // Actual problems of politics. 2014. No. 52. P. 343-352.
6. Lepina T.G. Criminal and legal protection of intellectual property: Diss... candidate of legal sciences. specialty: 12.00.08. Criminal law and criminology; criminal executive law / Tetyana Genadiivna Lepina. Kursk, 2014. 235 p.
7. Sychivyt'sya O.M. Authorship and pseudo-authorship in science. Article one. Criteria of authorship and problems of co-authorship / O.M. Sychivyt'sya //

Philosophical and philosophical foundations of human existence. 2006. #2.
P. 47-56.

8. Stremenovsky S.M. Institute of co-authorship: implementation problems / S.M. Stremenovsky // Scientific notes. series: law. 2020. P. 214-218.
9. Ulyanova G.O. Appropriation of authorship and coercion of co-authorship as a violation of copyright / G.O. Ulyanova // Young scientist. 2015. No. 2 (17). P. 874-877.
11. Yavorska O.S. Presumption of authorship and its application in judicial practice / O.S. Yavorska // Bulletin of Lviv University. Legal series. 2016. No. 62. P. 99–106.